

ZEKE GYULA

„ÉN NEM JÁRTAM ÁLTALÁNOS ISKOLÁBA”

Jelen századunk második évtizedének végén – József Attila ismert szavait felidézve – mintha hangosabban fecsegne a FELSZÍN, s még csendesebben hallgatna a MÉLY. Az ötvenes évek világelső magyar labdarúgásának korszakában (a Népstadion felépítése előtt) ötvenezren is szorongtunk egymás mellett válogatottunk mérkőzésein a Megyeri úti pályán, míg manapság néhány ezer lelkes szurkoló kíváncsi a világszínvonalról messzire lemaradó összecsapásokra. E csekély számú nézőseregnek is közös jellemzője, hogy a partvonalon kívül valamennyien jobban tudják a nem kis pénzért alacsony színvonalon passzoló játékosoknál, mit kellene a pályán csinálni.

Hasonló módon létezik egy nem túl nagy létszámú, de igen hangos csoport, amelynek tagjai tele vannak megvalósíthatatlan ötletekkel, ha a magyar egészségügyről vagy az oktatásról van szó, sőt a Magyar Tudományos Akadémia problémáiról is szakértőnek tűnő véleményük van. Remélem, nem tartanak szerénytelen különnek, ha az említettek egyikének sem vagyok egyetértő támogatója, sőt nagyon is meggondolom, milyen mélységben nyilvánulok meg társadalmunk valóságosan létező gondjairól.

A labdarúgásról – melyet egyetemista éveimben csak a kerületi bajnokság szintjén műveltem – bevallom, hogy csalódottan lemondtam. Csak néha nézek meg néhány valóban színvonalas külföldi mérkőzést a tévében,

s boldogan gondolok vissza a régi bajnoki és válogatott meccsre, amelyekre barátaimmal, később a két fiammal mindig elmentünk. Örök élményem marad, hogy láthattam 1954-ben a 7:1-re végződött magyar-angol meccset a Népstadionban.

A hazai egészségügyről nincsenek rossz tapasztalataim, s ezt elsősorban égi és földi felmenőimnek köszönhetem, ugyanis több mint negyven évet felölelő pedagógus pályafutásom alatt mindössze három napot voltam betegállományban. Életem ezt követő, immár közel három évtizedes korszakában pedig az időskori nyavalyáim gyógyításán fáradozó háziorvosom és az egyéb szakorvosok munkájával tökéletesen elégedett vagyok. Még sokszor szeretnék kisebb-nagyobb bajaikkal hozzájuk fordulni.

A magyar oktatásügygel kapcsolatos véleményemet, megélt tapasztalataimat már nem tudnám ilyen somlósan megfogalmazni. Sőt, a témáról szóló írásomat azzal az olvasóimat meglepő kijelentéssel kezdem, hogy én nem jártam általános iskolába. Mielőtt a nyolcvan év alattiak azt hinnék, hogy talán beteg voltam, vagy a szüleim olyan gazdagok voltak, hogy külön házitánító ismertette meg velem a betűk és a számok birodalmát, erről szó sincs. Volt iskolám akkor is, amikor 1937-ben betöltöttem a hatodik életévemet, csak nem „általános” volt a neve, hanem elemi népiskolának hívták, s ebben nem nyolc év volt a kötelező tanulási idő, hanem csupán

hat. 1868-as létrejötté báró Eötvös József nevéhez fűződik, aki a 19. század egyik legismertebb írója, publicistája és politikusa volt. A városok és a falvak iskoláit az adott település többségi felekezetű iskolaszékei működtették, az oktatói és a nevelői munkát pedig az erre a feladatra jól felkészített néptanítók végezték. Ezt, a falvak népéhez legközelebb álló réteget nevezte a mára már csaknem feledésbe merült Vas Gereben ügyvéd – korábban sokak által olvasott és ismert író – a nemzet napszámosainak. E csoport hozzám is nagyon közel állt, hisz a dédnagyapám, édesanyám és édesapám, majd apósom is e régi néptanítói családhoz tartozott.

Felkészítésük az e célra létesített tanítóképző intézetekben folyt, eleinte négy, később öt tanéven keresztül. Mai fogalommal élve középfokú tanintézeteknek nevezhetnénk őket, ahová bejutni a négy tanévnyi népiscola, majd az ugyancsak négy éves polgári (vagy négy algimnáziumi év) sikeres elvégzése után lehetett. E már nem létező oktatási intézmények a mai általános iskola felső tagozatának feleltek meg, az akkori igényeket tükröző tartalmas és hasznos tantervekkel. A tanítóképzőbe innen is csak azok nyerhettek felvételt, akik jó eredménnyel végeztek, és a szellemi és testi állapotuk is megfelelő volt. Nélkülözhetetlen alkalmassági szempont volt ezenfölül a jó zenei hallás és az énekelni tudás is. Ezekre építve kaptak öt éven át olyan képzést, amely énektanításra, kórusvezetésre és templomi orgonálásra is megfelelő szinten felkészítette őket. E képzés igen magas színvonalú volt a híresebb – így a pápai vagy a sárospataki – intézetekben.

A képzők másik nagy előnye volt, hogy ide egyszerűbb emberek, iparosok és földművesek gyermekei is bekeverülhettek. Jó példa erre apósom, aki tizenkét holdas parasztcsaládból származott, s csak úgy lehetett pápai diák, hogy két nővére javára lemondott a neki járó örökségrésről. Kiváló tanuló lévén így ez nem jelentett nagyobb anyagi terhet a családnak. Úgy hozta ráadásul a történelem, hogy kétszer kellett diplomáznia. Mivel 1900-ban látta meg a napvilágot, első végzési időpontja 1919 júniusára, a hírhedt Tanácsköztársaság fennállásának idejére esett. Diplomáját a bukás után természetesen nem fogadták el, s így ugyanez év novemberében újból vizsgáznia kellett, amelyet akkor is csaknem színleles eredménnyel tett le.

Az elemi iskolák tanítói három csoportra tagozódtak. A legnehezebb nevelőmunka azoknak jutott, akik az úgynevezett osztatlan iskolákban tanítottak. Nekik – a település kevés lakosa, s ezen belül a fenntartó egyház

nem túl gazdag családjai okán – egy tanteremben, egy időben kellett foglalkozniuk mind a hat osztállyal. Ez jutott osztályrészül apósomnak is Móron, ahol a kisebbségi református egyház népiskolájában huszonkét éven át tanított. 1941-ben sikeres pályázat révén nyerte el a kántortanítói állást a jómódú parasztok által lakott Nagyigmádon, egy már kéttanerős iskolában.

Részből osztottnak nevezték azokat a népiskolákat, ahol a gyülekezet nagyobb anyagi ereje és a gyermeklétszám ezt indokoltta, illetve szükségessé tette. Erre megint a családomból hozhatok példát, mert ilyen volt a falum népiskolája is, ahová apám 1924-ben, anyám pedig 1926 januárjában került, ugyancsak sikeres pályázat révén. Még az év augusztusában házasságot kötöttek, melynek következtében négyen láttuk meg a napvilágot, a bátyám, a nővérem, én és az öcsém. Erről a szeretetben összetartó családról egyedül már csak én tudok hírt adni, meg az a tucatnyi idős ember a faluban, akiket még a szüleim tanítottak.

A harmadik csoportba azon nagyobb községek és a városok iskoláinak a tanítói tartoztak, ahol az osztályokat külön-külön oktatták, sőt a negyvenes évek elején megjelentek a későbbi általános iskola elődei, melyekben az egyes tantárgyaknak már külön szaktanárai voltak.

A kisebb falvak szerény épületeiben a tanításhoz nélkülözhetetlen segédeszközök – falitábla, megye- és országtérkép, fehér és fekete golyós „számológép”, méterrúd, kocka és hasáb – léteztek ugyan, de az akkori körülmények meg sem közelítették a mai modernül felszerelt iskolák berendezéseit. Az intézmények által biztosított étkeztetés egyáltalán nem létezett, a gyerekek otthonról hozták a tízórait, a jobbmódúak kolbásszal bélelt vajás kenyeret, a szegényebbek (sok helyütt ez volt a többség) jó esetben zsíros vagy lekváros kenyeret. Arra is emlékszem, hogy az uradalmi puszták cselédjeinek gyermekei csak egy cső főtt kukoricát hoztak zsámaradékokból összefércelt szatyraikban.

A legnehezebb munka az osztatlan és a részben osztott iskolák tanítóinak jutott, mert nekik külön írásbeli feladattal kellett lekötönni azokat, akiknek még nem szólt az éppen elhangzó tananyag. Rendkívül fárasztó és sok türelmet igénylő tevékenység volt ez, de a nagy többségük jól csinálta – mert a híres képzőkben erre is kiválóan megtanították őket! A gyerekek számára pedig nagyszerű lehetőség volt az osztatlan vagy részben osztott iskola, hiszen éveken át biztosítva volt az állandó ismétlés lehetősége. Itt említem azt a ma már minden iskolatípusban eléggé háttérbe szorult, akkor azonban

még élő követelményt, hogy a tanult verseket, képleteket és idézeteket pontosan, szó szerint megkövetelték tőlünk. Ma sokan azt mondják, hogy ez teljesen felesleges, mert ott vannak a modern eszközök az internettől az okostelefonig, ahonnan mindent meg lehet azonnal tudni. Ez igaz, de kérdés, hogy az így könnyen megszerzett ismeret valóságos tudássá válik-e, vagy nem. Van, akiknél igen – van, akiknél kevésbé. Olvasóim döntsék el, kik vannak többségben. Idős korom ellenére majdnem mindennap utazom villamoson vagy autóbusszon, ritkábban vonaton is, ahol lassan már minden második ember az okostelefonjával foglalatoskodik. Én még most is jobban szeretek kinézni az ablakon, mert mindig találok valami érdekeset a környezetben, amelyben élek. Sőt, nem csak érdekeset, hanem szépet is. S hogy ez az igényem kialakult, ahhoz nemcsak az elemi iskola hintette el bennem a magot, hanem meghatározó szerep jutott a nagykőrösi és a bonyhádi gimnázium kiválóan felkészített tanárainak is.

Mint korábban említettem, az 1945 előtti oktatási intézmények felszereltségét semmiképp sem lehet a mai, korszerűen felszerelt iskolákéhoz hasonlítani, de ami a pedagógusok felkészültségét illeti, abban a volt néptanítók népes közössége kibír mindenfajta összehasonlítást. Ennek ellenére a falvak és városok értelmiségének értékrendjében nem őket ismerték el elsősorban. A tanításon kívüli sokoldalú tevékenységükről az 1938-

magá a hivatalos munkakör, a tanítás is egész embert kíván, sokoldalú követelményével, tanítási előkészületeivel, munkáival. De itt van az iskolán kívüli népművelés, különböző tanfolyamok munkáival, melyek csak a tanítót vagy főleg őt követelik. Azután a dalárdavezetés, levevente oktatás, olvasó- és gazdakörök, egyesületekben való munkálkodás, hírlapírás, munkatársi, sőt irodalmi, költői, zenei tér és még vagy egy sereg munkakör. (...) Ezekből a munkakörökből éppen azoknak jut a legtöbb, akik egyedül végzik (...), a falu és tanya tanítóinak.”

E sorok olvasásakor eszembe jutnak a negyvenes évek második felének, majd az ötvenes éveknek falvak életét megkeserítő eseményei: a beszolgáltatás, a padláslesöpések és a „téeszcsé-szervezések” embert megalázó történései, melyekre az iskolák államosítása (1948) után kényszerítették a jövedelmük nagy részétől megfosztott tanítókat. Ismét apósom életéből idézek egy rossz emléket. Amikor a sok munkájára hivatkozva igyekezett elhárítani a téesz-szervezésben való részvételt, a falu nyakára telepített függetlenített párttitkár a következő mondattal próbálta meggyőzni őt: „Nem fontos ám, hogy a tanító elvtárs mind a két gyereke egyetemre járjon!” De ezt a megalázó emléket hadd oldjam fel egy későbbi, szép aktus felelevenítésével. Az egyik pedagógusnapi jutalmat a következő megtisztelő mondattal adta át apósomnak a megyei szakfelügyelő: „Kö-

1948. évi XXXIII. törvénycikk az iskolák államosításáról (fejléc)

ban megjelent Magyar Tanítók Albumából (226. o.) egy Mészáros László nevű községi tanító írásából idézek néhány sort.

„Csak a tanítócsaládok, feleségek, gyermekek a megmondható, mennyi időt, fáradságot, az otthontól is távolmaradást követel a százoldalú tanítói munka. Hiszen

szönöm kedves kartársamnak, mint megyénk legkiválóbb matematika szaktanárának, eddigi munkáját.” A történet azt is érzékelteti, hogy mily sokat ért a háború előtti középfokú magyar tanítóképzés.

Az 1945-ös esztendő, majd az iskolák említett 1948-as államosítását előíró törvény teljesen megváltoztatta

Tanóra egy tanyasi iskolában

a magyar oktatási rendszert. A népiskolákat felváltó általános iskola bevezetése lehet, szükségszerű és okos intézkedés volt, viszont nagymértékben lerontotta az akkori pedagógus-társadalom életkörülményeit. Nem mintha az egyéb rétegeket felvetette volna a jólét, amelyek már a vidéki lakosságra nehezedő terhek miatt sem tudták biztosítani azokat a korábbi, díjlevelekben lefektetett juttatásokat, amelyek a tanítók jövedelmeinek nagyobbik részét adták. A kántortanítói állással tizenöt kataszteri hold földnek a jövedelme járt, benne egyebek közt évi két hízott disznó, kenyér- és takarmánygabona, és évi harminckét erdei méter tűzifa. Mindezek elvételeivel csak a valahai *congrua*, vagyis az állami fizetés maradt meg, amely az akkor ötvenhét éves apám esetében 1950-ben 570 forintot, anyám esetében 500 forintot tett ki, miközben egy munkásszármazású egyetemi hallgató ösztöndíja 420 forint volt. Apám keserű humorral mondogatta, hogy a faluban a templom egerénél csak egy élőlény lett szegényebb az új világban: a kántortanító. A pedagóguspálya iránti érdeklődés érthetően megcsappant, s ezt a visszaesést csak fokozta a tanári-tanítói képzésben bevezetett sok változtatás. Az egyetemeken ugyan továbbra is működött a bölcsészettudományi és természettudományi kar, de az az egyébként jó szándékú intézkedés, mely egy hathónapos tanfolyammal szerzett szakérettségivel lehetővé tette az

egyetemi felvételt, súlyos színvonalereséshez vezetett. Az egyetemek ugyanis csak egyféleképpen tudták megtartani az így előállt nagy létszámú hallgatóságot: a követelmények leszállításával. Az új általános iskolák népes felső tagozatainak oktatóit képző pedagógiai főiskolák alapítása az átalakítások szerencsésebb eleme volt ugyan, viszont a jól működő, rendkívül színvonalas középfokú tanítóképzők főiskolai szintre emelése teljesen feleslegesnek, sőt károsnak bizonyult. Ide legtöbbször már csak azok mentek el, akik az egyetemekre és a pedagógiai főiskolákra nem jutottak be. Ennél már csak egy borzasztóbb dolog történt, hogy a kis falvakban, tanyaközpontokban és a volt uradalmi központok iskoláiban már csak úgynevezett „képesítés nélküli tanerők” működtek. Saját tapasztalataimat közlöm, amikor elmondom, hogy kollégiumi nevelőként egyébként jófejű, nem buta szakmunkástanulókat tanítottunk meg folyékonyan olvasni és alapvető számtani feladatokat megoldani.

A ma oktatási problémáinak megoldására – élemedett életkorom miatt – már nincsenek megoldási javaslataim. Annyit azonban megjegyeznék, hogy egy felújított középfokú tanítóképzésbe olyan, az alsófokú kis nebulók nevelésére alkalmas lányokat és fiúkat vennék fel, akik nemcsak megfelelnek a régi felvételi követelményeknek, de szeretik is a reájuk bízott kisgyermeket.